

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN “KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM” ADLI ESERİ VE BU ESERİN GÜNÜMÜZ MEÂL ÇALIŞMALARINA ETKİSİ

Mustafa KARA*

Öz

Bu makalede, “Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Eseri ve Bu Eserin Günümüz Meâl Çalışmalarına Etkisi” konusu işlenmektedir. Konu şu alt başlıklarda ele alınmaktadır: *i.* Hasan Basri Çantay’ın hayatı ve eserleri. *ii.* Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ adlı eseri yazma gerekçesi. *iii.* Hasan Basri Çantay’a göre ideal bir meâlde bulunması gereken şartlar. *iv.* Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ adlı eserinin özellikleri. *v.* Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ adlı eserinin günümüz meâl çalışmalarına etkisi. Elde edilen bulgular “Sonuç” kısmında verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Tefsir, Tercüme, Hasan Basri Çantay, Açıklamalı Meâl Yöntemi.

HASAN BASRİ ÇANTAY’S WORK ENTITLED “KUR’ÂN-İ HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM” AND ITS EFFECT TO TODAY’S COMMENTARY WORKS

Abstract

In this article, Hasan Basri Çantay’s work entitled “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” and its effect to today’s commentary works will be reviewed. The topic is discussed in those subheadings: *i.* Hasan Basri Çantay’s life and his works. *ii.* The reason why Hasan Basri Çantay wrote the work entitled “Kur’ân-ı Hâkîm ve Meâl-i Kerîm. *iii.* Necessary conditions for an ideal commentary according to Hasan Basri Çantay. *iv.* The characteristics of Hasan Basri Çantay’s work entitled “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm.” *v.* The effect of Hasan Basri Çantay’s work entitled “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” to today’s commentary works. Acquired findings are given in the result section.

Key Words: Quran, Tafsir, Translation, Hasan Basri Çantay, Annotated Translation Method.

1. GİRİŞ

Kur’ân, Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber (s)’e indirilen, daveti tüm insanlığı kapsayan, içerdiği evrensel ilkeleri içselleştirip hayata aktaran bilinçli bireylerden müteşekkil bir toplum tesis etmeyi amaçlayan, dolayısıyla muhatabı ve hedefi insan olan bir mesajdır.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi DKAB, (mustafakara@omu.edu.tr).

Kur'ân'ın dili Arapçadır ve o, Arapça bilen-bilmeyen her insana rehberlik etmek üzere gönderilmiştir. Arapça bilmeyenler, Kur'ân'ı anlamak için kendi dillerindeki tercüme ve tefsir çalışmalarından faydalanmak zorundadırlar. Bu zorunluluk, daha ilk dönemlerde Kur'ân'ı başka dillere tercüme etme faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Nitekim sahabeden Selmâni Fârisî hemşerileri için Fâtihâ Sûresi'ni Farsça'ya çevirmiştir.¹

Kur'ân üzerine yapılan çalışmaların en zor olanı, onu başka bir dile çevirmektir. Bunun temel sebebi, metnin Allah kelâmı oluşudur. Bu durum, mütercim için özel bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır.²

Tercüme, “bir sözün manasını başka bir dilde dengi bir tabirle ifade etmektir.”³ Ancak Kur'ân hiçbir dile hakkıyla tercüme edilemez.⁴ O, Arapça'nın tüm inceliklerini ve bütün edebî sanatlarını ihtiva eden bir kitaptır. Dolayısıyla onun tam anlamıyla başka bir dile çevrilmesi oldukça zordur; hatta imkansızdır. Çünkü anlam aktarıl- sa bile ayetlerin ahengi yansıtılamayacak ve kelimelerin anlam ilişkilerinden ibaret olan edebî sanatlar çeviride gösterilemeyecektir.⁵ Bu itibarla hiçbir Kur'ân tercümesi asıl metnin aynısı değildir,⁶ sadece mütercimin metinden anladıklarıdır. Bu özel durumu nedeniyle, Kur'ân'ı -biraz noksanıyla- ifade etmeye Kur'ân tercümesi denilmekten kaçınılmış, bunun yerine “ل و ل” kök harflerinden mimli masdar olan ve “bir şeyin koyulaşıp katı hale gelmesi, bir sözün manasının aynısıyla değil de biraz noksanıyla ifade edilmesi”⁷ anlamlarına gelen *meâl*⁸ kelimesi tercih edilmiştir.⁹

Türkiye'de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kur'ân meâlî ve tefsiri faaliyetleri başlamış ve cumhuriyetin ilanından sonra birkaç eser yayımlanmıştır. Bu eserlerden Muham-

¹ Ömer Dumlu ve Hüseyin Elmalı, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meâl), İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir 2001, s. XXIX (Önsöz).

² Mehtap Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi Meâl Çalışmalarındaki Değişim Süreci*, (Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş 2009, s. III (Giriş).

³ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1935, c. I, s. 9.

⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Milsan Basın Sanayi A.Ş., İstanbul 1985, s. 5; Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalı Muhammed Hamdi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, c. XI, s. 58.

⁵ Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler-, 24-26 Nisan 2003 İzmir*, DİB Yay., Ankara 2007, c. II, s. 395. Gülgün Yazıcı'ya göre; “Kur'ân'ın başka bir dile çevirisi bir yana Arapça'ya bile çevirisi mümkün değildir. Kur'ân'ın kelimelerinin bire bir anlaşılması ve çevrilmesi mümkün olsaydı, Arapça'dan Arapça'ya ciltler dolusu bu kadar tefsir yazılmazdı.”

⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 220.

⁷ Ebu'l-Fadl Cemalüeddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisâni'l-'Arab*, Dar Sâder, Beyrut 2003, c. I, ss. 193-198.

⁸ Türkçe'deki *meâl* kelimesi, Arapça'daki *te'vil* kelimesinin yerine kullanılmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisâni'l-'Arab*, c. I, ss. 193-198; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 220; Celal Kırcı ve diğ., *İslami Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., Ankara 1997, s. 478.

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 220; Celal Kırcı ve diğ., *İslami Kavramlar*, s. 478.

med Hamdi Yazır, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Rıza Doğrul, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen gibi alimler tarafından hazırlananlar dikkat çekmektedir.

Bu çalışmalar arasında Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı çalışmasının özgünlük açısından -kanaatimizce- faklı bir yeri vardır. Bu kapsamda biz, "Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Eseri ve Bu Eserin Günümüz Meâl Çalışmalarına Etkisi" başlıklı makalemizde, öncelikle Hasan Basri Çantay'ın hayatı, çalışmaları ve "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eseri üzerinde durmak, ardından da Hasan Basri Çantay'ın açıklamalı meâl yöntemi ve bu yöntemin günümüz meâl çalışmalarına etkisini tahlil etmek istiyoruz.

2. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Hasan Basri Çantay, 18 Kasım 1887'de Balıkesir'de doğmuştur. Babası Balıkesir'in önde gelen tüccar ve alimlerinden Çantayoğlu Halil Cenâbî Efendi, annesi Sinanoğullarından Kepsutlu Hatice Hanım'dır. O, ailenin tek erkek evladıdır. İlk tahsilini İbtidâ-i Kebîr Mektebi'nde tamamlayan Çantay, Balıkesir İdâdîsi'ndeki eğitimini babasının ölümü üzerine yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Devrin âlimleri Müftü Osman Nuri Efendi ve Müstecâbîzâde Âdil Efendi'den Farsça, Râgîbzâde Ahmed Nâci'den Arapça, Mutasarrıf Mümtaz Bey'den hukuk, iktisat ve maliye okumuş; ayrıca edebiyat ve felsefe ile ilgilenmiştir. Nâfia (Bayındırlık) Dairesi'nde memurluk, Balıkesir Özel İdaresi'nde daimi encümen başkatipliği ve Dâru'l-Hılâfe Medresesi'nde öğretmenlik yapmıştır.¹⁰

Nasihat ve *Balıkesir* gazetelerinde yazılar yazmış, *Yıldırım*, *Karesi* ve *Ses* gazetelerini çıkarmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türk milletinin haklarını savunan yazıların yayın organı olan *Ses Gazetesi* kapatılıp sahibinin tutuklanması talimatının geldiği günlerde Hasan Basri Çantay, Balıkesir'i temsilen I. İzmir Kongresi'ne katılmak üzere şehirden ayrılmıştı. O, tutuklama emrini öğrenince Balıkesir'e dönmemiş; Burhaniye, Kepsut ve Dursunbey civarlarında kalmış ve bu yörelerde Milli mücadelenin başlaması ve halkın silahlanmasına önemli katkılar sağlamıştır. I. Büyük Millet Meclisi'nde bağımsız Balıkesir mebusu olarak görev yapmış, aynı mecliste Burdur mebusu olan Mehmet Âkif'le yakın arkadaşlık kurmuş ve ondan Arap edebiyatı okumuştur. Kurtuluş Savaşı'nı veren kadro içerisinde yer alan ve Kuvây-ı Milliye fikrinin doğmasında etkili olan Çantay,¹¹ Büyük Millet Meclisi'nin I. döneminin ardından edebiyat öğretmeni olarak Balıkesir'e geri dönmüş, şehit çocuklarının eğitimi için kurulan yetiştirme yurdunun müdürlüğünü üstlenmiş ve

¹⁰ Mücteba Uğur, "Ölümünün 10. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XIII, sy. 6, s. 376; Emin Işık, "Çantay, Hasan Basri", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, c. VIII, s. 218.

¹¹ Özer Çetin, "Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği", *Dicle ÜFD*, Diyarbakır 2010, c. XII, sy. 2, s. 5.

1928’de emekliye ayrılmıştır. Bir süre ziraat ve ticaretle meşgul olmuştur.¹²

1950’den itibaren Türkiye’de başlayan demokratikleşme hareketiyle birlikte Hasan Basri Çantay, İslâm dininin öğrenilmesi, öğretilmesi, yaşanması ve yayınlarla desteklenmesi çalışmalarına katılmıştır. Onun bu çalışmalara katkısı, eser telif etmek, yol göstermek ve uyarılarda bulunmak şeklinde olmuştur. Eserlerinde daha çok dinî, tasavvufî ve edebî konuları işleyen Çantay, zengin ilmî ve fikrî birikimi, siyasi tecrübesi ve güvenilir kişiliğiyle topluma rehberlik etmiştir. 3 Aralık 1964’te İstanbul’da vefat eden Hasan Basri Çantay, çok değer verdiği kıymetli dostu Mehmet Âkif’in yakınında toprağa verilmesi istikametindeki vasiyeti üzerine Edirnekapı Şehitliği’ne defnedilmiştir.¹³

Hasan Basri Çantay’ın yaşadığı sıradışı hayatı dikkate aldığımızda, şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür:

- Eğitim ve öğretim süreklilik arz etmesine rağmen, başarıda ideal bir seviye için hem başlangıç yaşı hem de kimlerle başladığı çok önemlidir.
- Hayatta başarılı ve topluma faydalı bir insan olmak için sadece bir dalda değil, farklı disiplinlerde de kendini yetiştirmek ve donanımlı olmak gerekir.
- Duyarlı insan, doğruluğuna inandığı davasında sonuna kadar mücadele eden insandır.
- Hayat tekdüze değildir; inişli ve çıkışlıdır.
- Dostluk çok önemli bir değerdir.
- İnsanın aslı topraktır ve toprak bereket kaynağıdır. Toplumsal statü ne olursa olsun, sağlıklı bir hayat için toprakla temas önemlidir.
- Duyarlı mü’min, rızkını helal yoldan kazanma erdemine sahiptir.¹⁴
- Sorumlu insan, birey ve topluma faydalı olan, sosyal problemlere çözüm üretebilen, insanlara yol gösterip rehberlik eden aktif insandır.
- Toplumdaki her bir yetim ve öksüz, o toplumu oluşturan bireylerin tamamının yetimi ve öksüzüdür. Dolayısıyla onlara sahip çıkmak, toplumun tüm fertlerinin görevidir.

Hasan Basri Çantay, bütün bu güncel çıkarımların neşet ettiği muhteşem bir ömür sürmüş ve ardında sonraki nesiller için ideal bir kimlik ve kişilik modeli bırakmıştır.

¹² Uğur, “Ölümünün 10. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay”, s. 376; Işık, “Çantay, Hasan Basri”, s. 218.

¹³ Uğur, “Ölümünün 10. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay”, s. 376; Işık, “Çantay, Hasan Basri”, s. 218.

¹⁴ Bakara 2/172; Nahl 16/114 ve diğ.

2.2. Eserleri

77 yıllık ömrünü dolu dolu geçiren Hasan Basri Çantay, farklı alanlardaki çalışmalarından oluşan bereketli bir külliyatı sonraki nesillere emanet etmiştir. Onun eserlerinin önemli bir kısmı kendisi tarafından yayımlanmış, bir kısmı ölümünden sonra neşredilmiş, bir kısmı ise hiç yayımlanmamıştır. Bu çerçevede Çantay'ın yayımlanmış ve yayımlanmamış eserlerini kısaca şu şekilde takdim etmek mümkündür.

2.2.1. Yayımlanmış Eserleri

- a. Mektepli Yavrularıma (Balıkesir 1922)
- b. Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl (Ankara 1922)
- c. Ülkü Edebiyatı (Balıkesir 1939)
- d. Zeka Demetleri (Balıkesir 1939)
- e. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm (İstanbul 1953)
- f. Fıkıh-ı Ekber (İstanbul 1954)
- g. Kırk Hadis ve Meâllari (İstanbul 1956)
- h. Kara Günler ve İbret Levhaları (İstanbul 1964)
- ı. Babamın Şiirleri, nşr. Mürşit Çantay, (İstanbul 1964)
- j. Âkifnâme, nşr. Mürşit Çantay, (İstanbul 1966)
- k. Makale, "es-Sekâfetü'l-İslâmiyye f'l-Menâtıkı't-Türkiyye" (*Islam the Straight Path*, New York 1958; *İslâm es-Srâtü'l-Müstakîm*, Bağdat 1963)

2.2.1. Yayımlanmamış Eserleri

- a. Türk Savları
- b. İslâm'da Cihâd ve İdman
- c. Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi (Tamamlanmamış)
- d. Kalendarnâme (Denemeler)
- e. İstimlâk Kanunları ve Şerhleri
- f. Ticarî İkrâr
- g. Şifâ-i Şerîf Tercümesi¹⁵

Hasan Basri Çantay, -her ne kadar daha sonra yayımlanmış olsa da-, "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserini kaleme almadan önce hem hadis, fıkıh gibi

¹⁵ Hasan Basri Çantay'ın eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Uğur, "Ölümünün 10. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay", ss. 376-377; Işık, "Çantay, Hasan Basri", s. 219; İsmail Hakkı Mercan ve İlker Er, "XX. Türk İlim Adamlarından Balıkesirli Hasan Basri Çantay ve Onun Kütüphanesi", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul 2010, ss. 66-71.

değişik alanlarda Arapça'dan Türkçe'ye çeviriler yapmış,¹⁶ hem de Türkçe'den Arapça'ya bir sözlük olan *Divânü Lügati't-Türk* gibi Türk dilinin en önemli kaynaklarından birinin çevirisi üzerinde yoğun bir şekilde çalışmıştır.¹⁷ Bu tecrübe ona, Kur'ân'ın orijinal dili olan Arapça'yı detaylı bir biçimde öğrenme konusunda önemli katkılar sağlamıştır.

3. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN “KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM” ADLI ESERİ YAZMA GEREKÇESİ

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Hasan Basri Çantay'dan önce Şeyh Muhsin-i Fânî mahlaslı Hüseyin Kazım Kadri, İzmirli İsmail Hakkı, Konyalı Mehmed Vehbi, Muhammed Hamdi Yazır¹⁸ gibi alimlerin Kur'ân çevirileri varken¹⁹ Çantay, neden böyle bir eseri kaleme alma ihtiyacı duymuştur? Bu sorunun cevabını bilmek, onun “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserinde başvurduğu “açıklamalı meâl” yöntemini doğru biçimde tahlil etmek ve sağlıklı sonuçlara ulaşmak için son derece önemlidir. O, bu soruyu söz konusu eserinin *Önsöz* kısmında şu şekilde yanıtlamaktadır:

Gördüm ki Tıbyan gibi, Mevakib tercümesi gibi eski Türkçe eserler hem bu günün dilinden ve tercüme tekniğinden uzak, hem de onlarda asılsız ve faydasız katmalar kucak kucaktır. Bu günün nesli bunu anlamaz, anlayanlar bulunsa bile onlar zamanımızın ruhi ve hakiki ihtiyaçlarını doyumaya asla yaramaz. Son yılların imzalı imzasız Kur'ân tercümeleri (!)ne gelince, bunlar da ya hak dinimizin temellerine bomba yerleştirmekten zevk alan kindar müsteşriklerin şeytanî tercümelerinin ve anlaşmalı meslek ve mektebini, ya da dünyanın herhangi bir bucağındaki bazı zümrelerin bize ve gerçeğe uymayan batıl ve menfi mezhebini dile getiren propaganda eserleridir. Onları ilmin ve hakikatın sınırları dışında tanımlasak elhak yeridir. Onların vatanda ulu orta yayılması, mü'minlerin uyanışına vesile olmuştur... Elde halkın da münevverlerin de hep birden aradığı faydayı temin edecek açıklamalı meâl-i kerim yoktur. Mevcutların da ya hem dili ve şivesi pürüzlü, hem gidişi münafık, ikiyüzlü; ya görünüşte dili oldukça akıcı, fikri ve mezhebi sapık, ya dil yanı şöyle böyle usta malı, tetkik ve teknik tarafı hatalı; ya dili çok zayıf, ilmi ve görünüşü

¹⁶ Sadık Erenbaş, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniv. SBE, Trabzon 2006, s. 48.

¹⁷ Yazıcı, “Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, s. 385.

¹⁸ Çantay, Yazır'ın “Hak Dini Kur'ân Dili” adlı eseri hariç, bu müelliflerin eserlerine farklı boyutlarda eleştiriler getirmektedir. Yazır'ın eserini genel olarak övmekle birlikte, bu çalışmanın ancak ilim ehli tarafından anlaşılabileceğini, eserin meâl formunun tefsir formu kadar akıcı ve kuvvetli olmadığını beyan etmektedir. (Geniş bilgi için bkz. Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, ss. 6-7; Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, s. 58.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Ömer Rıza Doğrul, *Kur'ân Nedir?*, DİB Yay., Ankara 1967, ss. 90-93; Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul 1996, ss. 99-122; Ali Akpınar, “Çok Yönlü Bir Kişilik Olarak Ömer Rıza Doğrul (1893-1952)”, *I. Burdur Sempozyumu*, Fakülte Kitabevi Yay., Burdur 2007, s. 440.

bugünün ihtiyacına göre pek hafif yahut dili düzgün, ilmi seviyelerden cidden üstündür. Gerek bu noktaları, gerek son zamanlarda Kitab-ı Mukaddes şirketlerinin bütün köylerimize varıncaya kadar Türkçe İncilleri ve benzerlerini yaymak suretiyle hızlandırdıkları faaliyetleri göz önüne alarak halkın zevk ve istifade ile yorulmadan ve usanmadan okuyabileceği bir açıklamalı meâl-i kerimin varlığına kesinlikle ihtiyaç olduğunu takdir ve teslim etmemek mümkün değildir.²⁰

Yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere Çantay, "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserini, anadili Türkçe olan Müslümanların Kur'ân çevirisini okuduğunda ilâhî mesajı anlama ve İslâm'ı gerçek kaynağından öğrenme ihtiyacını -olabildiğince- gidermesini sağlamak amacıyla kaleme almıştır. Özellikle 1928'deki harf inkılabı ve 1932'de başlayan Türkçe ezan uygulamasından sonra baş gösteren "Türkçe Kur'ân" tartışmalarına karşı Hasan Basri Çantay, ilmî gerçeklerden hareketle katı bir savunma yapmış, Kur'ân üzerinde siyasi tartışma yapılmasına karşı çıkmış, namazın Kur'ân diliyle (Arapça) kılınmasının zorunlu olduğunu, vaaz ve nasihatın ise Türkçe yapılabileceğini savunmuştur.²¹ Bu duyarlılık, hiçbir Kur'ân çevirisinin Kur'ân olarak değerlendirilemeyeceğine ve onun eşsiz edebî özelliklerini yansıtmayacağına inancın tezahürü olan kıymetli bir anlayışın göstergesi olsa gerektir.

4. HASAN BASRİ ÇANTAY'A GÖRE İDEAL BİR MEÂLDE BULUNMASI GEREKEN ŞARTLAR

Çantay, "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eseri kaleme alma gerekçesinde dile getirdiği problemlere çözüm üretecek bir eserde bulunması gereken şartları şu şekilde sıralamaktadır:²²

- Güncel dil ile yazılmış olmalı.
- Metin dışında yapılan açıklamalarda "hadîs" diye uydurulmuş sözlere veya hurafelere yer verilmemeli.
- Muteber tefsir kaynaklarından yararlanılmalı.
- Lafzın muhtemel anlamlarından kabule şayan olan metne alınmalı, diğerleri açıklama kısmında verilmeli.
- Meâller, tıpatıp tercemeye yakın olmalı.
- Mütercim, karşılığı Kur'ân metninde bulunmayan kelimeleri meâllere yazma hususunda Yüce Allah'tan korkmalı.

²⁰ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, ss. 6-8.

²¹ Muhammet Gündoğdu, *Hasan Basri Çantay'da Din ve Toplum*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniv. SBE, Konya 2009, ss. 67-74.

²² Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, ss. 8-9.

- Kelimelere sığılarına uygun anlam verilmeli.
- Metinde bulunmayan ancak mecburi olan çok kısa açıklamalar parantez içinde verilmeli.
- Mütercim, Arap dil ve edebiyatının derinliklerine hakim olmalı.
- Hz. Peygamber (s)’in sahih hadislerinden yararlanılmalı.
- Mütercim, Kur’ân’ın bütün kelime ve terkiplerinin Türkçe’de mümkün olan tam karşılıklarını bulmak için azim ve sabırla çalışmalı. Bu prensip, Arapça ile Türkçe arasındaki “eşdeğerlilik” sorununu minimize etme adına son derece önemlidir.²³
- Mütercim, Yüce Allah’ın kelamıyla bilimsel teorileri birbirine karıştırmamalı, meâlleri okuyan her meslek erbabı kendi uzmanlık alanıyla ilgili payına düşen görev ve sorumluluğu rahatlıkla anlayabilmeli.
- Meâllerin orijinal metinlerini bilmek ve bunları karşılaştırmak isteyen tetkik erbabına kolaylık olmak üzere âyetlerin sıra numaralarına dikkat edilmeli.

Çantay, kendisine yöneltilen: “*Bu saydığımız bütün şartlara siz açıklamalı meâl-i keriminizde dikkat ve riayet edebildiniz mi?*” sorusuna: “*Evet, imkanım nispetinde. Bu uğurda uzun yıllarımı vakfettim, göz nuru dökerek titiz, yorulmaz ve usanmaz bir çaba ve özen sarfettim. Bununla beraber açıklamalı meâllerin Kur’ân’ı anlamlandırmaya yüzde yüz muvaffak olduğumu iddia edemem. Haddimi bilirim, onu çiğneyip öteye gidemem. Ancak çalışmamın, kendinden evvelkilere nispetle adeta derli toplu ve yepyeni bir eser olduğuna, bundan sonra yazılacaklara da bir çığır açacağına, bir örnek ve rehberlik teşkil edeceğine inanıyorum*”²⁴ cevabını vermektedir.

Çantay, bu yanıtı verirken, bir insan tarafından yazılan her eserin elbette hatalar içerebileceğine, hataların üzerinin örtülmesinin değil, aksine insanca ve iyi niyetle düzeltilmesinin eseri olgunlaştıracağına inancını samimiyetle ifade etmektedir. Hatta o, kendisinden sonra da eserinin olgunlaştırılıp neşredilmesini vasiyet etmektedir. Yine o, meâllerin hangi olgunluk seviyesine ulaşırsa ulaşsın, Yüce Allah’ın kelamının hakkını tam olarak verebilmenin imkansızlığını beyan etmektedir.²⁵ Bu durum, bir insanın iç içe olduğu “beşer” özelliğine dair farkındalığın ideal seviyesi olsa gerektir.

Öte yandan Kur’ân’ı başka bir dile çevirmek isteyen mütercimler, harfî tercemenin

²³ Hasan Yılmaz, “Elmalı ve Çantay’ın Mukaddimleri Özelinde ‘Çeviri Olgusu’ ve Kur’ân Meâllerine Dair”, *Atatürk ÜİFD*, Erzurum 2008, sy. 30, s. 107.

²⁴ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s. 9.

²⁵ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s. 9.

imkânsızlığı nedeniyle,²⁶ ya parantez içi açıklama yapmayı ya da tefsîrî tercemeyi tercih etmişlerdir. Bu kapsamda Hasan Basri Çantay, "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserinde tercihini parantez içi açıklamadan yana kullanmıştır. Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserindeki çeviri metoduna dair bu tercihi karşı bazı eleştiriler de yapılmıştır. Özellikle Kur'ân metninde bulunan edat, zarf ve harflerin karşılığı olan kelime ya da cümleciklerin parantez içerisinde verilmesi, bazı tefsîr nevinden bilgilerin yine parantez içerisinde aktarılması, Çantay'ın çeviride önemseydiği bir prensip olan "Meâller, tıpatıp tercemeye yakın olmalı" anlayışıyla çelişki olarak algılanmaktadır.²⁷ Aslında bu eleştiriler, insan ürünü olan her çalışmanın mutlaka düzeltilip olgunlaştırılmaya muhtaç olduğu gerçeğini dikkatlere sunmaktadır.

5. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM" ADLI ESERİNİN ÖZELLİKLERİ

Hasan Basri Çantay'ın bir din âlimi olarak tanınmasını sağlayan eseri, ilk kez 1953'te İstanbul'da üç cilt halinde yayımlanan ve daha sonra pek çok baskısı yapılan "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eseridir.

Bu eser, daha önceki çalışmalara bakıldığında, kendine has bazı özellikler ihtiva etmektedir. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁸

- Eser, ilk defa üç cilt olarak yayımlanmıştır. I. ciltte, Fâtihâ-İbrâhîm arası sûreler; II. ciltte, Hıcr-Şûrâ arası sûreler; III. ciltte ise Zuhuruf-Nâs arası sûreler yer almaktadır.
- Eserin *Önsöz* kısmında, Kur'ân meâli yazmanın güçlüklerine ve ideal bir meâlde bulunması gereken niteliklere dair açıklamalar vardır.
- Eserde sûreler, klasik Kur'ân sayfası düzenindeki gibi sağdan sola değil, soldan sağa doğru sıralanmaktadır.
- Eser, kaleme alındığı dönemim Türkçe'sini yalın bir şekilde yansıtmaktadır.
- Eserde genellikle iki Kur'ân sayfası yan yana konulmuş, altlarına ve karşı sayfaya, âyetlerin anlamları ve dipnottaki açıklamalar yazılmıştır.
- Eserin her sayfasında parantez içi açıklama ve dipnotlar göze çarpmaktadır. Bu açıklamalar, bazen kısa, bazen da oldukça uzundur. Bu yönüyle eser, hem açıklamalı bir meâl hem de özlü bir tefsîr görüntüsü vermektedir.

²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 217.

²⁷ Yazıcı, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni", ss. 386-387.

²⁸ Işık, "Çantay, Hasan Basri", s. 219.

- Eserde ara ara kıraat farklılıkları da dikkate alınmıştır.²⁹
 - Müellifin yararlandığı temel klasik tefsir kaynakları Zemahşerî, Râzî, Beydâvî, Celaleyn, Neseî ve Hâzin tefsirleridir.³⁰
 - Eserde güvenilir hadis kaynaklarından ve Arapça lügatlerden istifade edilmiştir.
 - Âyetler anlamlandırılırken tercih edilen manaların kaynakları verilmiş, farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiştir. Bu özelliğiyle eser, bilimsel bir değer de ifade etmektedir.
 - Eserin *Önsöz* kısmından önce Prof. Kamil Miras tarafından kaleme alınan bir *Takrîz* metnine (övgü içerikli tanıtma yazısına), III. cildinin hemen başında ise yine aynı âlim tarafından yazılan bir *lütüfnâme* yer almaktadır.
 - Mütercim, Kur’ân âyetleri hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenlere *Yazar’ın Hak Dini Kur’ân Dili* adlı eserini tavsiye etmiştir.
 - Bu eser, harfî tercemeyi yakalamayı esas alan bir meâldir.³¹ Karşılığı Kur’ân metninde bulunmayan kelimeler, meâlî güzelleştirmek amacıyla da olsa esere alınmamış, kelimelere sıygalarına uygun anlam verilmeye özen gösterilmiştir.
- I. cildin sonuna üç cildin konularını içeren bir fihrist eklenmiştir.
- Eser, açıklamalı bir Kur’ân meâlidir.

Hasan Basri Çantay’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserinin özelliklerini dikkate aldığımızda şunları söylemek mümkündür:

- Bu eser, yalın bir dil ile kaleme alınmıştır.
- Parantez içi açıklama ve dipnotlara yer verilmesi, Kur’ân’ın başka bir dile “harfî tercüme” yöntemiyle aktarılamayacağını göstermektedir.
- Dillerin kendilerine özgü farklılıkları nedeniyle mütercim, parantez içi açıklamalarda bulunarak, hedef kitlenin asıl metindeki mesajı daha kolay anlamasına katkı sağlamak zorundadır.
- Bilimsel ahlâk, bilim insanının kendisine ait olmayan, fakat eserlerinde yer verdiği bilgilerin kaynağını göstermeyi ve bilginin sahibine teşekkür etmeyi zorunlu kılmaktadır.

²⁹ Murat Okuyar, *Kıraatlar Açısından Elmalılı ve Çantay Meallerinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 2012, ss. 93-94.

³⁰ Abdullah Yılmaz, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm’indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv. SBE, Sakarya 2007, ss. 33-36.

³¹ İbrahim H. Karslı, “Hasan Basri Çantay’ın Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’deki Tercüme Metodu”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl. 6, sy. 13 (Güz 2002), ss. 155-156.

- Bir eserde, *İçindekiler* ve *İndeks/Dizin* kısımlarının bulunması, okuyucuya içeriğe daha kısa sürede ulaşma imkanı sağlamaktadır.

6. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM" ADLI ESERİNİN GÜNÜMÜZ MEÂL ÇALIŞMALARINA ETKİSİ

Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eseri, kendisinden önce kaleme alınan meâller ile sonrakiler arasında belirgin bir çizgi oluşturmuş, farklı bir yöntem ortaya koymuş ve adeta bu sahaya yeni bir anlayış kazandırmıştır. Söz konusu farklılığı ortaya koyabilme adına, Çantay'ın meâlinin yayınlandığı yıl olan 1953 öncesi ve sonrası yazılan meâllerden bazılarını ve kısaca özelliklerini burada zikretmek istiyoruz.³²

- 1953 öncesi kaleme alınan bazı meâller:

- İzmirli İsmail Hakkı, *Meânî-i Kur'ân*, İbrahim Hakkı Yay., İstanbul 1927.³³

Meâl formuyla ilk Türkçe Kur'ân tercümesi olan bu eser, iki ciltten oluşmaktadır. Eser, sayfa başında verilen âyet ve meâlleri ve sayfanın alt kısmındaki açıklamaları nedeniyle hem meâl hem de tefsir görüntüsü vermektedir. Müellifin ifadesine göre ise eser, bir tercüme değil, açıklamalı bir meâldir.³⁴ Eserde, sebep-i nüzûle ilişkin bilgiler mevcuttur. Meâlde, birden fazla anlama gelebilecek âyetlerin anlamlarından bir tanesi tercih edilmiş, diğerleri dipnotta verilmiştir.

- Ömer Rıza Doğrul,³⁵ *Tanrı Buyruğu*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi Yay., yy. 1934.³⁶

Bu eser, Türkçe'yi güzel kullanma, âyetleri bütüncül bir yaklaşımla ele alma, sûre girişlerinde ve gerekli görülen yerlerde sistematik bir biçimde tarihî bilgi aktarma, kavram bilgisi verme, tartışmalı konulara akılcı bir yaklaşımla açıklık getirme, Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarla Kur'ân bilgilerinin karşılaştırma, müsteşriklerin İslâm aleyhindeki yanlış ve hatalı açıklamalarına cevaplar verme gibi özelliklere

³² Cumhuriyet dönemindeki meâl çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yunus Özdamar, *Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Meâlî ile 'Kur'an Yolu' Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE, Ankara 2006, ss. 16-20.

³³ Ali Duman, "İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri ve Fıkıh", *Bilimname*, c. XIV, yıl. 2008/1, s. 62; Ali Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2001, c. XXIII, s. 532.

³⁴ İzmirli İsmail Hakkı, *Meânî-i Kur'ân*, İbrahim Hakkı Yay., İstanbul 1927, c. I, ss. 4-5.

³⁵ Ömer Rıza Doğrul, Mehmed Âkif Ersoy'un damadıdır. (Akpınar, "Çok Yönlü Bir Kişilik Olarak Ömer Rıza Doğrul (1893-1952)", s. 440.

³⁶ Bu eser 1943, 1947, 1955 ve 1980 yıllarında tekrar yayımlanmıştır.

sahip bir çalışmadır.³⁷

- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, DİB Yay., İstanbul 1935.

Elmalılı'nın bu eseri, bir Kur'an meâlinden çok daha fazlası olan bir Kur'an tefsiridir. Cumhuriyet döneminde kaleme alınması hasebiyle Kur'an meâli çalışmaları arasında zikredilmesine rağmen, onu ayrı bir kategori olan Cumhuriyet dönemi tefsir faaliyetleri arasında değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.³⁸

Hasan Basri Çantay öncesi meâl çalışmaları ile Çantay'ın "Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserini karşılaştırdığımızda, şu tespiti yapmak mümkündür: Çantay da eserinde kendisinden önceki çalışmalar gibi, Kur'an metninde olmayıp meâlde yer alması zorunlu kelime veya cümlecikleri parantez içinde zikretmiş ve gerekli hallerde dipnotta açıklama yapmıştır. Buna mukabil onun eserini diğerlerinden farklı kılan temel nitelikler, harfî tercemeyi yakalamaya çalışması (tam yakalaması imkânsızdır), kaleme alındığı dönemdeki Türkçe'yi tüm yalınlığıyla yansıtması ve dayandığı kaynakları dipnotta zikrederek bilimsel bir değer ortaya koymasındadır.

• 1953 sonrası yazılan bazı meâller:

- Abdulkaki Gölpınarlı, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*, 1955.

Eserin en belirgin özellikleri, dipnotta açıklamalara yer vermesi ve dayandığı kaynakları belirtmesidir.

- Yaşar Kutluay ve Hüseyin Atay, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, DİB Yay., Ankara 1961.

Eser ilk baskısında üç cilt halindedir. 1973'te Hüseyin Atay ve Mehmet Hatipoğlu tarafından yayına hazırlanan yeni baskısında ise tek cilttir. Eserde, metin içerisinde âyetten olmayan bazı açıklamalar yapılmış, ancak parantez kullanılmamıştır.

- Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuk Yay., İstanbul 1975.

İlk baskısı 1975 yılında metinsiz olarak yapılan bu eser, sonraki baskılarında metinle birlikte yayımlanmıştır. Eserin "Kur'an-ı Kerîm" adını taşıyan *Mukaddime* kısmında Kur'an tarihi hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler verilmektedir. *Mukaddime*den sonra ise *İndeks* yer almaktadır. Eserin metin kısmında yer yer parantez içi açıklama yapılmakta, dipnotta bazı bilgiler sunulmaktadır.

- Hasan Tahsin Feyizli, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Server İletişim, İstanbul 1989.

Eserde sağ sayfada Kur'an'ın Arapça metni, sol sayfada ise meâl ve dipnotlar yer al-

³⁷ Akpınar, "Çok Yönlü Bir Kişilik Olarak Ömer Rıza Doğrul (1893-1952)", s. 442.

³⁸ Bu eser hakkında geniş bilgi için bkz. Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", ss. 57-62.

maktadır. Faydalanılan kaynaklar dipnotta belirtilmektedir. Parantez içi kullanımın yaygın olduğu bu eser, metin ve meâl kısmı itibariyle 604 yapraktır. Eserde Önsöz, Kur'ân-ı Kerîm Bilgisi, İndeks ve Kaynakça'dan oluşan 71 sayfalık ilave bilgi mevcuttur. Eser adeta özlü bir *meâl-tefsir* görünümündedir.

- Mehmet Çakır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçesi*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2003.

Parantez içinde veya dipnotta herhangi bir açıklamanın yer almadığı bu eser, anlam ve yorum merkezli bir Kur'ân çevirisidir.

- Hüseyin Elmalı ve Ömer Dumlu, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal)*, 2. Baskı, Ensar Neşr., İstanbul 2006.

Sûrelerin soldan sağa sıralandığı bu eserde detaylı bir *İndeks* yer almaktadır. Parantez içi açıklamalar mevcut olup dipnot kullanılmamıştır.

- Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2009.

Sûrelerin soldan sağa sıralandığı ve detaylı bir *Giriş*in yer aldığı bu eserde hem parantez içinde hem de dipnotta açıklamalara yer verilmiştir.

- Hüseyin Peker, *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâli*, Ceylan Ofset, Samsun 2009.

Eserin metin kısmında parantez hiç kullanılmamış, gerekli görülen açıklamalar dipnotta yapılmıştır.

- Yusuf Işıcık, *Kur'an Meâli*, 2. Baskı, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya 2010.

Kur'ân'ın Arapça metninin yer almadığı ve sûrelerin soldan sağa sıralandığı bu eserde, parantez içi açıklamalar yer almakta, dipnot bulunmamaktadır.

- Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, DİB Yay., Ankara 2011.

Eserde hem metinde (parantez içi) hem de dipnotta açıklama yöntemi kullanılmıştır.

- Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekeçeli Meâl-Tefsir)*, Düşün Yay., İstanbul 2011.

Eser, "Meale Giriş" adını taşıyan bir *Söz Başı* ile başlamakta ve *Mealde Takip Edilen Usul* kısmı ile devam etmektedir. Eserde sûreler, klasik Kur'ân tertibinde (sağdan sola) değil, soldan sağa doğru sıralanmaktadır. Son bölümünde *Kaynakça* ve *Dişin* yer alan eser, toplam 1361 sayfadan oluşmaktadır. Eserin metin kısmında yer yer parantez içi bilgiler bulunmakta, dipnotta ise adeta bir tefsir görüntüsü verecek yoğunlukta açıklamalar yapılmaktadır. Zaten eserin adı, dipnottaki bu bilgilerin ne denli detay içereceğini haber verir mahiyettedir.

- Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, 1. Baskı,

Otto Yay., Ankara 2008; 2. Baskı, Düşün Yay., İstanbul 2012.

Girişte geniş bir *Sunuş*la başlayan bu eserin 1. baskısında parantez içi açıklamalara yer verilmiş, dipnot kullanılmamıştır. Eserde sûreler soldan sağa doğru sıralanmaktadır. 2. baskıda ise, hem parantez içi hem de dipnotta açıklamalar söz konusudur. Bu baskıda âyetler mütedâvil Kur'ân sayfalarına göre planlanmadığından, eserin toplam sayfa sayısı 873'tür. Kur'ân'daki dizilişlerine göre sayfa başlarını belirtmek için sayfa numarasının üzerine kısa bir çizgi çizilmiştir. 2. baskı kısmen meâl-tefsîr görünümündedir. Her iki baskıda da eserin öne çıkan niteliği, yorum merkezli bir çeviri olmasıdır.

Çantay sonrası Kur'ân çevirilerinde genel olarak şu özellikler dikkat çekmektedir:

- Bu eserlerde “açıklamalı meâl” prensibi hakimdir.
- Âyet meâlleri içerisinde metinden olmayan kelime ve cümlecikleri ifade etmek üzere parantez kullanımı yaygındır.
- Parantez içi açıklamaların yer almadığı eserler, anlam ve yorum merkezli Kur'ân çevirileridir.
- Dipnotlarda açıklamalar söz konusudur.
- Genellikle *harfî terceme* esas alınmıştır.³⁹ Özellikle parantez içi açıklamanın yaygın olduğu eserlerde –olabildiğince- harfî tercemeyi yakalama prensibi daha belirgindir.⁴⁰ Ancak parantez kullanım mecburiyeti, harfî tercemenin imkânsızlığını ortaya koymaktadır.
- Dipnotta açıklamalara yer veren eserler ise, tefsîrî tercemeyi esas almaktadır.
- Çantay'ın, adına *İzâhlı (Açıklamalı) Meâl* dediği Kur'ân çeviri faaliyetleri, kendisinden sonra *Kur'ân Meâli*, *Türkçe Kur'ân Meâli*, *Açıklamalı Kur'ân Meâli* gibi isimlerle devam ettirilmiş; özellikle dipnottaki açıklamaların yoğunluğuna göre bu kapsamdaki eserler, açıklamalı meâlden *meâl-tefsîr* istikametine doğru evrilmiştir. Buna Hasan Tahsin Feyizli, Mustafa İslâmoğlu ve Mustafa Öztürk'ün eserleri örnek verilebilir.

Hasan Basri Çantay sonrası meâl çalışmaları ile Çantay'ın “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserini karşılaştırdığımızda ise şunları söylemek mümkündür:

Çantay sonrası yazılan meâller ile Çantay'ın eseri arasında biri benzeşen diğeri de farklılaşan iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Benzeşen yön şudur: Özellikle parantez kullanımının yaygın olduğu eserler, harfî tercemeyi yakalamaya çalışmaları

³⁹ Peker'in eseri, *tefsîrî terceme* mahiyetindedir. Bkz. Hüseyin Peker, *Son İlahî Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâlî*, Ceylan Ofset, Samsun 2009.

⁴⁰ Özdamar, *Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Meâlî ile 'Kur'an Yolu' Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, s. 28.

nedeniyle Çantay'ın yöntemiyle benzeşmektedir. Farklılaşan yön ise şöyle ifade edilebilir: Anlam-yorum merkezli terceme metodunu benimseyen müellifler, parantez içi açıklamayı göz ardı edip, -şayet ihtiyaç varsa- dipnotta bazı izahlar yapmaya yönelmekte, hatta klasik kaynaklardan istifade ederek mukayeseli yorumlar bile yapmaktadırlar. Bu durum, eserlere bilimsel bir nitelik de katmaktadır. Ancak Çantay'ın her iki modelin de ilham kaynağı olduğu açıktır. Zira o söz konusu eserinde, harfî tercemeyi yakalama çabasının yanı sıra, dipnotta tefsir sayılabilecek bazı açıklamalar yapmakta ve dayandığı kaynakları zikretmektedir. Bütün bunlar, Hasan Basri Çantay'dan sonra meâl yazan müelliflerin, kendisinden yararlandıklarını ve birçok şeyi aslında onun bu yöntemi üzerine bina ettiklerini göstermektedir.

7. SONUÇ

“Hasan Basri Çantay'ın ‘Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Eseri ve Bu Eserin Günümüz Meâl Çalışmalarına Etkisi” isimli bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Balıkesir’li Hasan Basri Çantay, Cumhuriyet döneminde hem çok yönlü kişiliği hem de toplumun ihtiyaç duyduğu konulardaki çalışmalarıyla kitleleri etkileyen, toplumsal kimliğin oluşmasında önemli rol oynayan ve insanlara rehberlik eden mümtaz bir şahsiyettir.

- Çantay'ın farklı konularda kaleme alınmış pek çok eseri söz konusudur; ancak onun bir din âlimi olarak tanınmasını sağlayan eseri, “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eseridir. Kendine özgü nitelikleriyle bu eser, kendisinden sonraki mütercim, müfessir ve araştırmacılar için ilham kaynağı olmuştur. Kur'ân'ı Türkçe'ye çevirmek isteyen herkesin başvurması gereken bu eser, alanında henüz aşılabilmemiş değildir. Her ne kadar bu eser metod olarak harfî tercemeyi esas alsada söz konusu metodun imkânsızlığı nedeniyle parantez içi açıklamaya yer verme ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur.

- Hasan Basri Çantay'ın “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserini kaleme almasının, daha önce yazılan eserlerin güncel dili yansıtmamaları, Kur'ân'ın üslup özellikleri açısından yetersiz olmaları, günün ihtiyacına cevap verememeleri, bazı tercüme çalışmalarının müsteşrikler ve din düşmanları tarafından yapılmış olması, taraflı mezhep mensuplarının kendi mezheplerinin görüşlerini haklı çıkarmak amacıyla Kur'ân'ı tercüme edip propaganda faaliyetlerinde kullanmaları gibi farklı nedenleri vardır. Ancak asıl gerekçe, hem Kitab-ı Mukaddes şirketlerinin Anadolu'nun neredeyse bütün köylerinde Türkçe İncil ve benzerlerini dağıtmak suretiyle hızlandırdıkları misyonerlik faaliyetlerini engellemek hem de halkın zevkle, bıkmadan ve usanmadan okuyabileceği bir açıklamalı Kur'ân meâlinin varlığına duyulan ihtiyaçtır.

- Çantay'ın eserinin kendisinden önceki eserlerle benzeşen ve farklılaşan yönleri vardır. Ancak bu eseri ötekilerden farklı kılan ve sonrakiler için örneklik teşkil etmesini sağlayan özellikler, harfî tercemeyi yakalamaya çalışması, kaleme alındığı dönemdeki Türkçe'yi tüm yalınlığıyla yansıtmaya ve dayandığı kaynakları dipnotta zikrederek bilimsel bir değer ortaya koymasındır.

- Çantay'ın eserinin kendisinden sonra yazılan meâllerle de benzeşen ve farklılaşan yönleri söz konusudur. Parantez kullanımı, harfî tercemeyi yakalamaya çalışma, dipnotta açıklamalara yer verme, dayanılan kaynakları zikretme, bazı eserlerde sûrelerin soldan sağa doğru sıralanması gibi özellikler benzeşen yönlerdir. Özellikle anlam-yorum merkezli terceme metodunu esas alıp parantez içi açıklamaya ihtiyaç duymama ise farklılaşan niteliktir. Ancak anlam-yorum merkezli terceme metodunu esas alan müellifler de dipnotta açıklama yapmaktan kaçınmamışlardır. Bu durum, Çantay sonrası meâl yazan müelliflerin, bir şekilde ondan etkilendiklerinin göstergesidir.

- Çantay'ın *İzâhlı (Açıklamalı) Kur'ân Meâli* adını verdiği meâl çalışmaları günümüzde *Meâl-Tefsîr* adı altında yürütülmekte ve okuyucuya daha doyurucu bir anlama imkânı sunmaktadır.

Son söz olarak, Kur'ân'ın Arapça bir kelimelerden oluşması ve Türkiye'deki Müslümanların büyük çoğunluğunun Arapça bilmemesi, Kur'ân'ın Türkçe'ye çevrilmesini, yani *Türkçe Kur'ân Meâli* çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamdaki çalışmalar, öncelikle daha önce yazılan eserlerin -varsa- eksikliklerini tamamlamak, harfî tercemenin imkânsızlığı nedeniyle tefsîrî terceme mahiyetinde olmak ve güncel dili tüm yalınlığı ile aktarmak zorundadır. Buna ilaveten yazılacak meâlin temel amacı şu olmalıdır: Türkçe bilen bir Müslüman, bu meâli okuduğunda, İslâm dinini temel kaynağından öğrenme ihtiyacını -önemli oranda- giderebilmelidir. Zira ilmî, içtimaî, ahlâkî, siyasî, askerî vs. alanlarda ilerlemenin temel şartı, Kur'ân'ı tıpkı Hz. Peygamber (s)'in yaptığı gibi doğru okumak, doğru anlamak, doğru yaşamak ve doğru yaşatmaktır. Bir başka ifadeyle Kur'ân'ı hayat rehberine dönüştürmektir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerîm.

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2009.

Akpınar, Ali, "Çok Yönlü Bir Kişilik Olarak Ömer Rıza Doğrul (1893-1952)", *I. Burdur Sempozyumu*, Fakülte Kitabevi Yay., Burdur 2007, ss. 439-447.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, DİB Yay., Ankara 2011.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuk Yay., İstanbul 1975.

Aydar, Hidayet, "Kur'an (Tercümesi)", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, c. XVI, ss. 404-409.

_____, *Kur'an-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul 1996.

Birinci, Ali, "İzmirli İsmail Hakkı", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2001, c. XXIII, ss. 530-533.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1997.

Ceylan, Yusuf, *H. Basri Çantay'ın 'Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Meâli İle Mustafa İslamoğlu'nun 'Hayat Kitabı Kur'an' Meâli Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2011.

Çakır, Mehmet, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçesi*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2003.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Milsan Basın Sanayi A.Ş., İstanbul 1985.

Çetin, Özer, "Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği", *Dicle ÜİFD*, Diyarbakır 2010, c. XII, sy. 2, ss. 1-32.

Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'an Nedir?*, DİB Yay., Ankara 1967.

_____, *Tanrı Buyruğu*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi Yay., yy. 1934, 1943, 1947, 1955, 1980.

Duman, Ali, "İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri ve Fıkıh", *Bilimname*, c. XIV, yıl. 2008/1, (ss. 59-78).

Dumlu, Ömer ve Elmalı, Hüseyin, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Anlamı (Meâl)*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir 2001.

Elmalı, Hüseyin ve Dumlu, Ömer, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meal)*, 2. Baskı, Ensar Neşr., İstanbul 2006.

Erenbaş, Sadık, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniv. SBE, Trabzon 2006.

Feyizli, Hasan Tahsin, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Server İletişim, İstanbul 1989.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*, 1955.

- Gündoğdu, Muhammet, *Hasan Basri Çantay'da Din ve Toplum*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Univ. SBE, Konya 2009.
- Hakkı, İzmirli İsmail, *Meânî-i Kur'an*, İbrahim Hakkı Yay., İstanbul 1927; *Türkçe Kur'an-ı Kerim*, 1932; *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 1977.
- Hamîdullâh, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc. Salih Tuğ, Marmara ÜİF Yay., İstanbul 1993.
- Işıcık, Yusuf, *Kur'an Meâlî*, 2. Baskı, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya 2010.
- Işık, Emin, "Çantay, Hasan Basri", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, c. VIII, ss. 218-219.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dar Sâder, Beyrut 2003.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitâbı Kur'an (Gerekçeli Meâl-Tefsir)*, Düşün Yay., İstanbul 2011.
- İsmail Hakkı, İzmirli, *Meânî-i Kur'an*, İbrahim Hakkı Yay., İstanbul 1927, c. I.
- Karshı, İbrahim H., "Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim'deki Tercüme Metodu", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl. 6, sy. 13 (Güz 2002), ss. 153-188.
- Kırca, Celal ve diğ., *İslami Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., Ankara 1997.
- Kutluay, Yaşar ve Atay, Hüseyin, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, DİB Yay., Ankara 1961.
- Mercan, İsmail Hakkı ve Er, İlker, "XX. Türk İlim Adamlarından Balıkesirli Hasan Basri Çantay ve Onun Kütüphanesi", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul 2010, ss. 63-72.
- Okuyar, Murat, *Kıraatlar Açısından Elmalılı ve Çantay Meallerinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Univ. SBE, Erzurum 2012.
- Özdamar, Yunus, *Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim' Adlı Meali ile 'Kur'an Yolu' Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Univ. SBE, Ankara 2006.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meâlî (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, 1. Baskı, Otto Yay., Ankara 2008; 2. Baskı, Düşün Yay., İstanbul 2012.
- Peker, Hüseyin, *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâlî*, Ceylan Ofset, Samsun 2009.
- Uğur, Mücteba, "Ölümünün 10. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XIII, sy. 6, ss. 375-378.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, c. XI, ss. 57-62.
- Yazıcı, Gülgün, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meâllerinde Türkçenin Serüveni", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler-*, 24-26 Nisan 2003 İzmir, DİB Yay., Ankara 2007, c. II, ss. 383-396.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, DİB Yay., İstanbul 1935.

_____, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1935, c. I.

Yıldırım, Mehtap, *Cumhuriyet Dönemi Meâl Çalışmalarındaki Değişim Süreci*, (Yayımlanmamış Tez-siz Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş 2009.

Yılmaz, Abdullah, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm'indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv. SBE, Sakarya 2007.

Yılmaz, Hasan, "Elmalılı ve Çantay'ın Mukaddimeleri Özelinde 'Çeviri Olgusu' ve Kur'ân Meâllerine Dair", *Atatürk ÜİFD*, Erzurum 2008, sy. 30, ss. 93-119.